

Kontrolleres mot fremføring!

Innlegg på Likestillingsrådets konferanse "Kvinner i Europa"
29.11.90

Statsminister Gro Harlem Brundtland

KVINNER I EUROPA

"I politikken er ikke bare kartet, men også kompasset underkastet forandringens lov", skriver Willy Brandt i sine memoarer. Det siste året har forandret Europa-kartet i et tempo og på en måte som få ville drømt om for ett eller to år siden. Det er bare et drøyt år siden vi alle så bildene fra Brandenburger Tor med den sprukne Berlinmuren, selve symbolet på etterkrigstiden og den kalde krigen.

Det er bare en uke siden jeg selv kom hjem fra den store konferansen for sikkerhet og samarbeid i Europa, der vi skrev under en nedrustningsavtale man for få år siden ville ha trodd var umulig å få til. En ny tid er sprunget ut av utviklingen i Europa og av dialogen øst-vest. Demokrati og menneskerettigheter har aldri stått høyere i kurs. Alle kan nå se at virkeligheten kan påvirkes og endres - gjennom felles handling og menneskelig innsats.

Det er dette som er utgangspunktet når vi samles til en konferanse om kvinner i Europa. Kanskje kan vi si at vi alle nå, og særlig kvinnene, er på leting etter et nytt kompass. En ny kurs mot nye mål for en bedre fremtid. Idéen om et felles Europa er iferd med å bli virkelighet. Samtidig ser vi bedre enn før, at skal vi ha noen felles fremtid, må vi sammen sikre en bærekraftig utvikling. Det gjelder vårt miljø, vår økonomiske og sosiale utvikling, våre barns muligheter for et fullverdig liv.

Kapital, mennesker, varer og tjenester har alltid krysset landegrensene, men aldri med en virkning - og i et tempo som idag. Dette preger vår hverdag - det kan vi alle konstatere, ute og hjemme. Men vi har ingen annen vei å gå, enn å søke gjennomslag for våre verdier og mål, også utenfor Norge.

90-tallet blir et ti-år preget av internasjonalisering. Grensene bygges ned, fellesskapet og samhørigheten styrkes. Samtidig vil vi få oppleve hvor viktig de små enheter er, det enkelte menneskets hverdag, familien, naboskapet og arbeidsplassen - ja, selve lokalsamfunnet. Det er her det skjer. Det er her livet leves, glede og sorg oppleves, ansvar utøves og mennesker skaper og samarbeider. Det er her demokratiet må utvikles, det er her vi kan utløse nye krefter og vokse i evne til ansvar og omsorg.

De nordiske sosialdemokratiske velferdssamfunn er positive modeller for mange. Vi har lyktes med å skape samfunn bygget på sentrale verdier om likhet, samhold og rettferdighet, uten at det har undergravet demokrati og frihet, uten at evnen til kulturelt mangfold, menneskelig utfoldelse og høy livsstandard er blitt svekket eller truet. Derfor er det også all grunn til å styrke det nordiske samarbeidet og ytterligere øke vår evne til å slå gjennom i debatten om verdier og virkemidler i et bredere Europa. Vi må ha den tiltro til oss selv og de verdier vi står for, at vi også tror vi kan klare å påvirke andre med våre holdninger.

Det tiår vi er gått inn i står i forandringens tegn også for kvinnene i Europa. Allianser som inngås og styringssystemer som endres, berører kvinner og deres hverdag direkte. På godt og ondt. Men vi ser altså, at europeiske kvinner i for liten grad deltar i de formelle beslutningsorganer som styrer deres - og dermed også vår -

felles hverdag. Samtidig vet vi med vår erfaring, hvor viktig det er for de saker kvinner er interessert i og opptatt av, at kvinner også er med på å treffe de formelle beslutningene. Her kan vi bidra med våre erfaringer.

Arbeiderparti-regjeringen har utpekt arbeid, miljø, barn og unge som de viktigste satsningsområdene. Vi har for første gang utnevnt en egen barn- og familieminister. Hvorfor denne interessen for barn? Først og fremst selvfølgelig, fordi vi ser behovet i tiden. Men det er ingen tvil om at Kvinnebevegelsen i vårt parti, og det at vi nå har nesten halvparten kvinner i alle våre organer og i de beslutningsorganer vi er representert i, har vært med på å gjøre en slik prioritering mulig og naturlig.

Ser vi ut over Europa fra vårt norske og nordiske ståsted, ser vi at vi er kommet langt når det gjelder kvinners formelle og reelle likestilling. Vi er blant de første - på de fleste områder - selvom det fortsatt står mye igjen. Det er liten tvil om at dette er et resultat av at en rekke kvinner her hjemme har gått i spissen og at vi tidlig fikk kvinner inn i viktige beslutningsorganer.

Det europeiske landskap tegner seg noe mer ujevnt. Ser vi mot øst, ser vi at kvinnene ofte er bedre representert i alle deler av arbeidslivet, enn de er her hjemme. Arbeidsdeltagelsen er høy, men det er også andelen kvinner som har anstrengende og tungt arbeid. Det er også mye som tyder på at kvinnene vil bli særlig rammet av den arbeidsløshetsbølgen som nå følger av den omstilling til en friere markedsøkonomie som landene i Øst-Europa nå gjennomfører.

Øst-Europeiske kvinner er også formelt sett likestilt på mange områder, blant annet finnes det omtrent ingen kjønnsdeling innen utdanning. Barnetilsynsordninger er godt utbygget, men de tradisjonelle kvinnegjøremålene hviler

fortsatt på kvinnene, som ofte har en tung hverdag. Representanter fra vår kvinnebevegelse som nylig var på besøk i Tsjekkoslovakia, kom hjem og fortalte at det hadde gjort at så mange kvinner uttrykte at de var slitne. Kanskje det er en medvirkende årsak til at de nå viser seg å være så godt som fraværende i de nye, demokratiske beslutningsorganene. Det er en bekymringsfullt lav kvinneandel i de nyvalgte nasjonalforsamlingene i disse landene.

Ser vi vestover - og sørover - i Europa, ser vi også store forskjeller. Ser vi vestover - og sørover - i Europa, ser vi også store forskjeller. Det er først og fremst mangfoldet som vi legger merke til. Landene har ulik økonomisk, sosial og kulturell historie. Selv mellom naboland kan forholdene variere - kvinners yrkesdeltakelse i Danmark er for eksempel meget høyere enn i Tyskland - velferdsordningene i Frankrike er meget bedre utbygget enn i Spania. Heller ikke i Vest-Europa er kvinnene i særlig grad med på å prege de politiske beslutningene. I EF-området har bare fire land, Danmark, Holland, Tyskland og Italia, mer enn 10 prosent kvinnerepresentasjon i nasjonalforsamlingen. Bare Danmark har mer enn 30 prosent.

Også arbeidsmessig, utdanningsmessig og hva likestilling og barneomsorg angår, er det store forskjeller. I enkelte europeiske land er utdanningssystemet fremdeles kjønnsdelt, med askilte skoler for gutter og jenter. Men også her har kvinnene øket sin yrkesdeltagelse de senere år. Mellom 1975 og 1985 økte andelen sysselsatte kvinner i EF med hele 18 prosent, og tendensen er at stadig flere kvinner søker lønnet arbeid.

Likevel er sysselsettingsandelen blant kvinner i Europa sett under ett, lav i forhold til i Norge.

For å illustrere vår plass i dette mangfoldet - og se

kvinneres situasjon i et litt lengre perspektiv; kan det være interessant å se på vår utvikling:

I dag er norske kvinners yrkesaktivitet blant de høyeste i Europa. Det kan være verdt å minne om at andelen yrkesaktive norske kvinner var blant de laveste i Europa gjennom etterkrigstiden og frem til 1970-årene. Den norske velferdsstaten ble langt på vei basert på at ulønnede kvinner tok vare på viktige omsorgsoppgaver i hjemmet. Situasjonen endret seg så betydelig fra midten av 70-årene og frem til midten av 80-årene da norske kvinner for alvor søkte seg mot arbeidsmarkedet. Ser vi dette i lengre historisk perspektiv var denne raske og store overgangen fra hjemmesektoren til arbeidslivet en av de viktigste - ja kanskje den viktigste sosiale, kulturelle og økonomiske forandring vårt samfunn har gjennomgått i etterkrigstiden.

Vi har ennå ikke tilpasset velferdstilbudet til denne forandringen. Det vil bli en av våre aller viktigste oppgaver på 1990-tallet. Allikevel viser en artikkelserie i Aftenposten de siste ukene, at vårt velferdssamfunn og våre arbeids- og velferdsordninger kommer godt ut.

Norge er blant de land i Europa som har relativt korte arbeidsdager og kort arbeidsuke. Den lovfestede maksimumsarbeidstiden i Europa varierer fra 39 til 38 timer pr. uke, hos oss er den som kjent 40 timer, mens normalarbeidstiden varierer fra 33,6 til 37,5 timer.

De fleste land i Europa har lavere pensjonsalder for kvinner enn vi har, også når vi tar hensyn til tariffavtalene og ikke den lovfestede pensjonsalderen. Derimot topper vi sammen med andre nordiske land Europa-statistikken når det gjelder svangerskapspermisjoner, og bedre blir det om Regjeringen nå får gjennomslag for sitt forslag om ytterligere økning.

Denne sammenligningen av de ulike sosiale, kulturelle og yrkesmessige forhold i de forskjellige områder av Europa viser at det er viktig å være oppmerksom på kvinners situasjon i det nye Europa som vi nå ser konturene av. Det er behov for å styrke kvinners rettigheter og muligheter både nasjonalt og internasjonalt. Skal det skje, må kvinner selv være med å fremme sine krav og slåss for sine verdier.

Det er da viktig at vi erkjenner at den internasjonalisering som nå skjer, medfører et behov for å styre over landegrensene. Med den utviklingen vi nå ser i Europa, er ikke de nasjonale beslutningene nok til å sikre kvinnes rettigheter og muligheter, til å gi oss en bærekraftig utvikling og sikre miljøet vårt. Med den utvikling vi nå ser, må vi løfte beslutningene opp på et internasjonalt nivå. Vi klarer ikke alene, hverken i Norge eller i andre land, å forme vår fremtid slik vi ønsker den. Derfor er det avgjørende for oss alle at de politiske virkemidlene faktisk virker, og at vi er med å bestemme i de internasjonale fora der beslutninger tas.

Vi må erkjenne at forurensningene fra Polen kan bli like skadelige for oss, som dem vi selv slipper ut. Dette er spørsmål kvinner må være med å ta stilling til, ikke bare her i Norge, men i hele Europa. Da påhviler det oss i Norden et spesielt ansvar for å bidra til større kvinnedeltagelse i internasjonale fora og forhandlingsdelegasjoner av ulike slag. Vi må være med og sikre at kvinners interesser blir hørt. Vi må gjøre vårt for å motivere kvinner til å engasjere seg politisk, slik at de beslutninger som fattes også speiler de verdier kvinner er særlig opptatt av.

Regjeringen har derfor, gjennom Utenriksdepartementet, tatt initiativ til en konferanse for kvinner fra Øst-Europa og Sovjet. Hovedtema vil bli kvinners politiske og faglige deltagelse og representasjon. Likestillingsrådet står

ansvarlig for konferansen som holdes i samarbeid med fagbevegelsen og politiske kvinneorganisasjoner.

Norge er nå, sammen med de andre EFTA-landene, midt oppi en prosess der vi forhandler om en tilknytning til det europeiske fellesmarkedet gjennom en avtale om et europeisk økonomisk samarbeid. Forhandlingene har som mål å gi EFTA-landene adgang til EFs indre marked som etableres fra 1. januar 1993.

Jeg vet at det i debatten om forhandlingene mellom EF og EFTA er reist tvil på flere områder. Kvinneorganisasjoner har skrevet under på opprop som er kritiske til et EØS-samarbeid på områder som gjelder velferdssamfunnet, miljøspørsmål, kvinners muligheter i arbeidslivet og kvinners deltagelse i bl.a. den politiske beslutningsprosessen. Senest kunne vi i forrige uke, etter at lederen av kvinnekomitéen i EF-parlamentet, Christine Crawley, hadde besøkt Likestillingsrådet, lese i avisene at norske kvinner ville ha det bedre utenfor EF.

La meg da understreke at Norge ikke forhandler om medlemskap, det er ikke det som står på dagsorden. Vi forhandler sammen med de øvrige EFTA-land om en økonomisk samarbeidsavtale som gir oss adgang til EFs indre marked. Jeg vil også understreke at Regjeringen ønsker en så god EØS-avtale som mulig, en avtale som kan stå på egne ben og være et selvstendig alternativ i vårt forhold til EF.

Jeg forstår godt at mange kvinner er usikre. At de er redde for å miste rettigheter og goder de har oppnådd, at de er usikre på om vi, her i Norge og Norden, klarer å påvirke det som nå skjer rundt oss, med våre holdninger og våre verdier.

Det tror jeg henger sammen med at mange, og flest kvinner, er kritiske til en liberalistisk markedsøkonomi, og den ideologi en slik markedsøkonomi springer ut av. Det ser vi

av norske undersøkelser, som viser at et flertall av kvinnene stemmer på partier som bygger på en annen filosofi. Derfor er det heller ikke til å undre seg over, at de samme undersøkelsene nå viser at mange kvinner er tvilende til EF, som mange fortsatt forbinder med en slik liberalistisk markedsøkonomi.

Og - det er klart: Vi vil aldri få se den dagen da markedskreftene alene - og en liberalistisk samfunnsmodell - kan sikre likhet og rettferdighet, eller likestilling mellom kjønnene. Markedet vil heller aldri kunne gi noe svar på det grunnleggende moralske ansvar vår generasjon må forholde seg til: De langsiktige miljøkonsekvensene av menneskelig virksomhet - og vernet av rettighetene til våre etterkommere. Dette er kvinner opptatt av. Dette må vil alle være opptatt av, for det fremtidige Europa.

Den frie markedsøkonomien blir i dag - av enkelte - også i Øst-Europa - oppfattet som selve svaret for å gi nye muligheter, frihet og demokrati. Men, det holder ikke, uten vilje til å bruke demokratiet, uten vilje til å sikre en bevisst politisk styring.

I denne forsamlingen er det ingen tvil om velferdssamfunnets betydning for kvinner når det gjelder å få lønnet arbeid, avlastning for omsorg og trygghet i hverdagen. Også derfor er det et sentralt mål for Regjeringen å bygge ut velferdssamfunnet. Men vi må huske at vårt velferdssamfunn er helt avhengig av et økonomisk grunnlag gjennom et konkurransedyktig næringsliv. Ikke minst kvinnene og deres arbeidsplasser, vil bli rammet om det økonomiske fundamentet svikter.

For Norge og de øvrige EFTA-lands vedkommende, vil jeg minne om, at de EØS-forhandlinger vi nå fører er et resultat av hele utviklingen innen EF. Det er EFs opprettelse av et indre marked som har gjort det nødvendig for EFTA-landene å

forhandle om å få del i dette. Utviklingen i Europa har ytterligere forsterket behovet for et bedre avtaleforhold med EF. Norske bedrifter har forlengst merket de omstillinger som følger av utviklingen innenfor EF.

I den siste tids debatt er det hevdet at Norge kan etablere et tilfredsstillende bilateralt handelsarrangement med EF som bygger på dagens frihandelsavtale. Vår frihandelsavtale med EF er som kjent i hovedsak begrenset til handelen med industrivarer. Den gjelder ikke handel med tjenester og fanger ikke opp utviklingen på viktige samarbeidsområder så som miljøvern, utdanning, forskning, kultur og sosiale spørsmål.

Det punkt hvor kanskje vår frihandelsavtale med EF har vist sin største svakhet er at den ikke gir vår eksportindustri noe effektivt forsvar mot det farlige våpenet om heter antidumping.

Klarer vi å etablere en EØS-avtale som effektivt avskaffer slike handelshindringer og som skaper like vilkår for konkurranse, vil området fremtre som et hjemmemarked for norske bedrifter.

I onsdagens Aftenposten har jeg merket meg en av de mange kritiske uttalelser til handelsministerens redegjørelse tirsdag som det er all grunn til å reflektere over. Handelsministeren sa - av de grunner jeg nå har nevnt - at en handelsavtale ikke er noe alternativ til EØS. Denne holdning ble kraftig avvist med følgende resonnement: Sitat: "Hun begrunnet dette med hensynet til den eksportrettede industrien, men de fleste arbeidsplassene her i landet er i skjermede næringer og de lever bedre med en frihandelsavtale". Ja, med en slik innfallsvinkel kan vi jo glemme hele problemet med at vi trenger å være konkurransedyktige. La meg bare slå fast; Vår fremtidige økonomi og sysselsetting kan ikke bygge på at

vi kan leve her i landet, uten inntekter fra et eksportrettet næringsliv. Å glemme det er å lure seg selv.

For oss er det viktig at EFs indre marked fortsatt må være vårt marked - det nytter ikke å lukke øynene for at nærmere 70 prosent av vår eksport går til EF og EFTA-land. Faktisk er det slik at få EF-land er så avhengige av EF-markedet som Norge. Skal vårt næringsliv få gode konkurransevilkår i fremtiden, må vi kunne delta på likeverdig basis i EFs indre marked. Der ligger det en direkte sammenheng mellom vår politikk for en god EØS-avtale og vår politikk for et trygt velferdssamfunn.

Samtidig er det nyttig å minne om: Det er ikke gitt at nettopp vårt velferdssamfunn er det beste i Europa på alle områder. Vi vet hva vi har og hva vi vil bygge videre på. Men vi har også noe å lære av andre land. Når det gjelder barnehager, for eksempel. Her ligger vi ikke spesielt godt an hverken når det gjelder dekningsprosent, tilbud eller pris. 33 prosent av norske førskolebarn hadde tilbud om tilsyn i 1988. Det har Regjeringen tenkt å gjøre noe med, det har dere oppdaget gjennom de siste ukenes debatt. I Frankrike til sammenligning, var dekningsprosenten 80, i Vest-Tyskland 50 og i Sverige 80 prosent.

De fleste land i Europa har ligget langt etter oss i Norge og Norden hva kvinners rettigheter og muligheter angår. På syttitallet og tidlig på åttitallet, dro vi kraftig ifra. Men på slutten av åttitallet begynner flere av landene i Europa å komme etter. Det skjer oppmuntrende ting, særlig innen EF-området.

I den handlingsplan som nå kommer fra Kommisjonen finner vi for eksempel absolutte krav om rettigheter for kvinner som går utover det vi har i Norge. I det arbeidsmiljødirektivet for gravide kvinner som kom for fjorten dager siden, går kommisjonen inn for forbud mot

nattarbeid i tyve uker før forventet nedkomst. Samtidig legges det fram en lang liste over kjemiske og biologiske stoffer som gravide kvinner ikke skal utsettes for. Her må vi gjøre noe med våre regler om vi skal tilpasse oss EF-landenes standarder.

Mange har vært engstelig for at fri bevegelse av arbeidskraften i særlig grad skal ramme kvinner, at menn så å si skal komme utenfra og konkurrere ut kvinner av arbeidsmarkedet. Det har også vært uttrykt frykt for at friere bevegelse av personer overlandegrensene, kan føre til høyere arbeidsledighet i Norge. La meg derfor si litt om Regjeringens syn på dette.

I henhold til EFs regelverk kan enhver EF-borger i tre måneder søke arbeid til et annet EF-land. Hvis vedkommende finner arbeid, kan hun eller han bli i landet. Hvis arbeid ikke finnes, må vedkommende forlate landet. I den tre måneder lange søkeperioden har arbeidssøkeren ingen rettigheter i vertslandets sosial- eller trygdesystem.

Tilsvarende regler vil trolig bli gjort gjeldende for EØS. Det er likevel ingen grunn til å vente noen stor økning i antallet utenlandske søkere i Norge. Tallmateriale, såvel fra det nordiske arbeidsmarked som fra EF, hvor slike ordninger allerede eksisterer, tyder på at svært få forlater sine hjemland.

Situasjonen i EF idag er at mindre enn 2 prosent av EF-borgerne arbeider i et annet EF-land og da i det alt vesentlige i naboland. Ikke desto mindre ønsker vi i forhandlingene å sikre oss en rett til å gripe inn dersom situasjonen på arbeidsmarkedet, i en region eller for en bestemt yrkesgruppe, skulle være meget vanskelig. Det er flere mulige modeller for nasjonal kontroll med arbeidsmarkedet, noe som nå utredes i en egen arbeidsgruppe ledet av Kommunaldepartementet.

Nettopp fordi vi i Norge har oppnådd en høy grad av likestilling, formelt og reelt, er det grunn for oss til å følge utviklingen i Europa nøye.

EF-kommisjonen har nylig fremmet et tredje handlingsprogram om like muligheter for kvinner og menn. Programmet gjelder for perioden 1991-95, og betyr at det vil komme nye tiltak på områdene yrkesopplæring og sysselsetting som en integrert del av EFs øvrige politikk og programmer. Videre ønsker man å styrke samarbeidet, både på nasjonalt og europeisk plan. Dette er en begynnelse, men det er fortsatt en jobb å gjøre her. Likevel kan vi slå fast at det har skjedd en positiv utvikling de siste årene, kanskje særlig når det gjelder yrkesaktive kvinners rettigheter og muligheter.

Det som nå skjer for å sikre arbeidstakernes rettigheter i EF-systemet er også viktig for oss. Det er nå enighet om prinsippene for et sosialt charter. Her skal en sikre minstelønnssetninger, normer for maksimal arbeidstid, rett til sosial trygghet, organisasjonsrett, lønnsmessig likebehandling av kvinner og menn, rett til konsernfaglig samarbeid og arbeidstakernes innflytelse.

Det er grunn til å minne om at det blir langt vansleigere for oss å sikre høye sosiale og miljømessige standarder, hvis våre konkurrentland nøyer seg med lavere standarder - og lavere kostnader for sitt næringsliv.

Kvinner rett til lønnet arbeid er et helt sentralt spørsmål. Arbeidet for full sysselsetting og retten til lønnet arbeid krever i dag et mer omfattende internasjonalt samarbeid. Nasjonale virkemidler i den økonomiske politikken fungerer ikke som før med den internasjonalisering som nå skjer. Virkemidlene for politisk styring kan bare gjenvinnes gjennom et sterkere internasjonalt samarbeid.

Jeg sa innledningsvis at det siste året har forandret Europa-kartet i et tempo og på en måte som ingen ville drømt om for bare ett eller to år siden. La oss forsøke å holde fast ved de visjoner det gir for en ny og bedre fremtid under demokratisk styring. Det er der kvinner i Europa nå må være med og tegne sine visjoner - for våre barns og barnebarns kommende hverdag.